

Saimaan ammattikorkeakoulu
Liiketoiminta ja kulttuuri Imatra
Kulttuuriyrittäjyyden koulutusohjelma

Majju Heikkilä

EMOTIONAALINEN OMAKUVA

TIIVISTELMÄ

Maiju Heikkilä

Emotionaalinen omakuva, 39 sivua

Saimaan ammattikorkeakoulu, Imatra

Liiketoiminta ja kulttuuri, Kulttuuriyrittäjyyden koulutusohjelma, ylempi AMK

Opinnäytetyö 2011

Ohjaajat: kuvataiteilija Mika Karhu, kuvataiteilija Jan Kenneth Weckman

Emotionaalinen omakuva käsitteli tunteen osuutta taiteen tekemisessä ja kokemisessa. Teksti esitti tärkeimpiä tunneteorioita ja pohti niiden kautta tunteen osuutta mm. intuitiossa ja luovassa työskentelyssä. Teksti tarkasteli yksittäisten teosanalyysien kautta tunteen ilmaisukeinoja ja teosten keskustelevuutta ympäristön kanssa. Tekstissä käytiin läpi myös opinnäytetyöprojektin tekijän teoksia vuosilta 2009 - 2011 ja tarkasteltiin, kuinka teoksissa ilmenee tunne ja kuinka tekijän suhtautuminen tunteen ilmaisuun on muuttunut tuona aikana.

Avainsanat: taide, tunne, tunneteoria, emotio, ekspressionismi

ABSTRACT

Maiju Heikkilä

Emotional portrait, 39 pages

Saimaa University of Applied Sciences, Imatra

Fine arts, Master's Degree in Cultural Entrepreneurship

Final Year Project 2011

Instructors: visual artist Mika Karhu, visual artist Jan Kenneth Weckman

The main reason for this project is to view the connections between art and emotions. The text is focusing on latest emotion theories and thure those it tryes to give answers that how emotions are linked to creativeness and intuition. Study concentrates on few main expressionistic artworks and examines how emotions reflects art and its environment.

Keywords: art, emotion, ekspressionism

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 TUNTEEN JA TAITEEN YHTEYS	6
2.1 Tunneteorioiden tarkastelua	6
2.2 Tunteet ja visuaalinen hahmottaminen.....	9
3 TUNTEEN KESKUSTELEUVUUS	10
3.1 Taiteen kohtaaminen	10
3.2 Emootiot yhteiskunnan rakenteissa.....	12
3.3 Kontekstin merkityksestä.....	15
4 TUNNE JA INTUITIO	17
5 EKSPRESSIIVINEN TAIDE	20
5.1 Ekspressionismin synty.....	20
5.2 Tunteen ilmaisuja	21
5.3 Emotionaalisen ilmapiirin ilmentymiä nykytaiteessa.....	24
6 TYÖSKENTELYNI METODEDEJA	26
6.1 Prosessi	26
6.2 Keskustelevuus	27
6.3 Muodon tavoittelusta	28
6.4 Omakuvallisuus	31
6.5 Ekspressiivisyyden heijastumia	32
9 POHDINTA	37
KUVAT... ..	38
LÄHTEET	39

*Sinisellä merkityt luvut ovat esillä ainoastaan painetussa versiossa.

1 JOHDANTO

Tutkin, kuinka tunne esiintyy taiteessa, miten se ilmenee taiteellisessa työskentelyssä. Etsin tapoja käyttää emootioita voimavarana taiteen tekemisessä.

Ensimmäisessä osiossa tarkastelen, miten tunteita on tutkittu, kuinka ne vaikuttavat elämään osana mieltä, kehoa ja sosiaalista toimintaa. Tuon esille pääasiassa Antonio Damasion teorioita ajattelun visuaalisuudesta ja ihmisen tavoista hahmottaa ympäröivää maailmaa. Kirjoitan myös siitä, mitä on ajateltu intuitiivisen toiminnan, luovuuden ja tunteiden yhteydestä. Pysin heijastamaan tunneteorioita ja näkökulmia luovuudesta omaan luovaan työskentelyyni.

Pysin hahmottamaan tekstissä eri tunneteorioita taiteen tekemisen ja kokemisen näkökulmasta. Tärkein tavoite tekstin kautta on hahmottaa omaa taiteellista työskentelyäni selvittämällä, kuinka tunne ilmenee työskentelytavoissani ja miten tunne ohjaa toimintaani kuvan tekijänä. Tutkin myös tunteen ilmauksen tärkeyttä ja osuutta taiteen tekemisessä sekä tunteen osuutta vuoropuhelussa ympäristön kanssa osana sosiaalista toimintaa.

Toisessa osiossa tutkin syvemmin tunteen ilmausta osana taiteen keskustelevuutta mm. Deweyn näkemysten kautta. Tuon esille ajatuksia ympäristön vaikutuksesta taiteeseen ja taiteen vaikutuksesta ympäristöön. Esittelen ekspressionismin taidesuuntauksena ja nostan esille muutaman taiteilijan ekspressionismin alkua ajoilta tämän päivän taiteilijoihin. Tarkastelen kyseisten taiteilijoiden tapaa kuvata tunnetta suhteuttaen tunteen ilmausta aikakauden henkiseen ilmapiiriin. Tutkailen teoksissa, kuinka tunne näkyy kuvassa esiintyvien hahmojen eleissä, ilmeissä ja ruumiinkielellä ja millaisia tehokeinoja taiteilijat ovat käyttäneet tunteen ilmauksessa. Tarkastelen myös teosten samaistuttavuutta, kuinka itse koen teokset ja millaisia tunteita ne minussa herättävät.

Kolmannessa osiossa esittelen omaa työskentelyäni ja työskentelytapojeni muuttumista opinnäytetyöprosessin myötä. Heijastan aikaisemmin tekstissä tulleita asioita ja oivalluksia omaan tapaan tehdä taidetta. Pohdin muun muassa sitä, kuinka koen taiteeni esittämisen ja minkälaista vuoropuhelua toivon teosteni herättävän. Pohdin myös sitä, kuinka ja miksi tunne nousee keskeisimmäksi teemaksi teosteni aiheissa.

Otan lähtökohdaksi tarkastella taiteellista tuotantoa viimeisen kolmen vuoden ajalta ja analysoin teosteni muuttumista ja muutoksiin vaikuttavia seikkoja. Kuvaan matkaa muodon käsittelystä, ihmisen pintapuolisesta kuvaamisesta tunteen suorapuheisempaan ilmaisutapaan. Pohdin, kuinka emootiot sisäisinä ja ulkoisina tekijöinä vaikuttavat kuvieni syntyyn.

Pyrin hahmottamaan taiteilijuuteen kasvamista ja oman tämän hetken tilannetta. Onko edes mahdollista tietää, mihin on menossa, mihin suuntaan on kasvamassa? Miten oma ääni, kädenjälki, ajatusmaailma muuttuu ajan, oman kasvamisen ja ympäristön muutosten myötä? Tällä hetkellä olen taiteilijana auki vaikutteille, rakennan omaa tapaan hahmottaa maailmaa ja eloa vuorovaikutuksessa muuhun maailmaan. Pohdin omaa paikkaani taiteen tekijänä ja teosteni merkitystä. Tärkeimmäksi kysymykseksi nousee, mitä haluan teoksillani kertoa.

2 TUNTEEN JA TAITEEN YHTEYS

2.1 Tunneteoroiden tarkastelua

Monesti teosteni pääteemana on tunne tai tuntemus. En kerro teosteni kautta tarinaa, vaan yksittäisiä hetkellisiä kuvia tunteen kokemisesta. Teokseni käsittelevät myös ruumiin ja mielen yhteyttä ja pyrin työskentelyni kautta hahmottamaan, kumpi ohjaa kumpaa ja mikä mielen ja ruumiin suhde on toisiinsa. Työskentelytapani on hyvin intuitiivinen ja tiedän tunteen olevan osa intuitiivista prosessia. Haluan kuitenkin päästä selville, mitä intuitiolla

tarkoitetaan osana luovaa prosessia. Tulevatko intuitiiviset oivallukset jostakin yhteisestä kollektiivisesta tietoudesta mieleeni kuviksi, vai työskenteleekö mieleni tiedostamattomalla tasolla ojentaen minulle valmiita päätelmiä?

Tässä osiossa pyrin hahmottamaan emootioiden osuutta omassa työskentelyssäni. Pyrin saamaan selvyyttä siihen, kuinka käytän tunteita voimavarana luovassa työskentelyssä ja kuinka taideteos tunteen ilmauksena keskustelelee yleisön kanssa. Paneudun Antonio Damasion teksteihin tunteen ja ruumiillisuuden yhteydestä sekä John Deweyn näkemyksiin taiteesta kokemuksena, jonka osana näyttäytyy tunne.

Esitän tunteen peruseriaatteita siitä, mitä tunteella tarkoitetaan ja miten tunne syntyy. Tunnetta on tutkittu paljon lähivuosisikymmeninä luonnontieteellisestä näkökulmasta. Rajaankin kuitenkin määrittelystä vähemmälle biologisen tarkastelun ja keskityn pohtimaan tunnetta sosiaalisena tapahtumana sekä tutkailen tunteen osuutta taiteen tekemisessä ja kokemisessa.

Sanan tunne englanninkielinen vastine emotion juontaa latinankielisestä sanasta emovere, joka tarkoittaa ulospäin liikkumista. Sana kuvaa hyvin tunteiden luonnetta ja tarkoitusta ja sitä, kuinka tunteet saavat meidät toimimaan ja liikkumaan. (Nummenmaa 2010, 13.) Tunteet ovat läsnä kaikessa ihmisen toiminnassa ja syntyvät vuorovaikutuksessa ympäristöön usein sosiaalisten tilanteiden kautta.

Damasio (2010, 13) puhuu tunteesta kokonaisvaltaisena ilmiönä ihmisen toiminnassa sekä tunteesta osana kehon toimintoja. Hän tyrmää Descartesin ajatuksen, että järki ja tunteet ovat toisistaan erillisiä mekanismeja. Damasion mukaan emootio, tunne ja biologinen säätö osallistuvat kaikki ihmisen järjen ja mielen toimintaan.

Tunne syntyy siis kehon ja mielen vuorovaikutuksesta toisiinsa. Ulkoiset tapahtumat aiheuttavat aivotoiminnassa, kehossa ja käyttäytymisessä muutoksia, jolloin syntyy tunteen ilmaus. Tunteen syntyprosessi voidaan jakaa kolmeen eri osaan, fysiologisiin muutoksiin kehossa, tunteeseen liittyviin

käyttäytymisen muutoksiin ja subjektiiviseen kokemukseen, eli tietoisuuteen tunteesta. (Nummenmaa 2010, 21.) Jaottelu tietoihin ja tiedostamattomiin tunneprosesseihin on tärkeää mm. intuition toiminnan tarkastelussa, johon palaan tekstissäni myöhemmin.

Teokseni ovat emotionaalisia omakuvia, joissa ruumiillisuuden kautta ihmistä kuvaamalla kuvaan tunteita. Työskentelyssäni mietin paljon, miten keho liittyy tunteiden kokemiseen ja hallintaan. Haallitseeko keho tunteita vai tunne kehoa?

Tunne ja emotio eroavat toisistaan siinä, että tunteen syntyminen edellyttää tietoisuutta oman kehon muutoksista tunneprosessissa. Damasio (2001, 128-139) tuo esille William Jamesin vertauksen, jossa kysytään: *”Juoksemmeko karhua pakoon, koska koemme pelkoa, vai pelkäämmekö koska juoksemme pakoon?”* Damasio päätyy tunteen määrittelyssä siihen, että pelkäämme, koska juoksemme. Voimme tuntea pelon vasta sitten, kun olemme tietoisia emotionin aiheuttamista reaktioissa kehossamme. Damasio puhuu myös primääreistä tunteista, niistä joita eläimillä ja ihmisillä on jo valmiina syntyessään. Aivot ovat evoluution kautta muokkautuneet ottamaan vastaan tiedon uhkaavasta tilanteesta mielikuvana, esimerkiksi petoeläimen piirteistä tai äänestä. Tuolloin käynnistyy automaattinen tiedostamaton reaktio kehossa, joka saa meidät toimimaan. Tällöin on kyse emotiosta, joka saa meidät juoksemaan karhua pakoon, vaikkamme vielä kokisi sitä pelon tunteena. Sekundaarisiin emotioihin puolestaan Damasion mukaan kuuluu aikuisten kokemusmaailmaan liittyvä tapa hallita emotioita. Voimme tietoisesti vaikuttaa siihen, kuinka käyttäydymme ja kuinka näytämme tunteita sosiaalisissa tilanteissa.

Tunteet ovat siis läsnä kaikessa toiminnassamme tietoisina ja tiedostamattomina prosesseina. Tunteen kokemiseen ja tulkintaan liittyy vahvasti evoluution vaikutus, ja tunteet ovat suurena osana järjestelmää, joka auttaa meitä hahmottamaan vaaroja ja ovat välttämättömiä hengissä selviämiseksi. Sekundaariset tunneprosessit ovat taas suurena osana kommunikointia ja sosiaalisuutta. Näytämme tunteita ja osaamme lukea hyvin monimutkaisiakin tunteen ilmauksia. Ihmiset ovat kehittyneet tunnistamaan toistensa tunteen ilmauksia, ja näin ollen tunteet ovat suuri osa sosiaalista

kanssakäymistä. Tämän kaltaiset tunneprosessit liittyvät taiteen tekemiseen ja tulkintaan.

Emotionaalinen vuorovaikutus on yhtenä lähtökohtana taiteellisessa työskentelyssäni. Teen kuvia suhteessa muuhun maailmaan ja muihin ihmisiin, etenkin niiden tunnesisältöä ajatellen. Seuraavassa osiossa tarkastelen tunteiden ja ajattelun visuaalisuutta sekä pääsen lähemmäs tunteen pohtimista osana taidetta ja taiteen kohtaamista.

2.1 Tunteet ja visuaalinen hahmottaminen

Damasion (2001, 110) mukaan ajattelu koostuu pääosin kuvista. Prosessoimme ajatukset kuvana, kuin myös sanat ja ei-kuvalliset abstraktit symbolit, sillä ne perustuvat typografisesti järjestettyihin esityksiin ja voivat muuttua kuviksi. Damasion mukaan lauseen muodostaminen puheena tai kirjoituksena tapahtuu niin, että prosessoimme sanat kuulo- tai näkökuvina. Ilman kuvien syntymistä emme voisi tietää niitä.

Muistikuvien synty pohjautuu myös visuaaliseen ajatteluun. Tunteet vaikuttavat muistikuvien syntyyn ohjaten toimintaamme sekä havaintojamme ja tulkintojamme ympäristömme tapahtumista. Jos jokin tapahtuma on tarpeeksi yllättävä ja voimakkaita tunteita herättävä, tapahtumasta painautuu mieleemme muistijälki. Mitä voimakkaamman tunnereaktion kuva herättää, sitä paremmin se jää katsojan mieleen, joskus jopa valokuvan tarkasti. Esimerkiksi mediakuvat tunnepitoisista tapahtumista voivat tuottaa valokuvantarkkoja muistoja, joista käytetään nimitystä valokuvamuistot. (Nummenmaa 2010, 11.)

Tästä voidaan päätellä, että tunteen osuus kuvien mieleen tallentumisessa on suuri, mikä on myös taiteen kannalta keskeinen huomio. Mitä voimakkaampi tunnekokemus taideteos on katsojalle, sitä voimakkaampana kuva jää visuaalisesti mieleen ja vaikuttaa katsojaan. Taiteen kokeminen vaikuttaa meihin niin henkisellä tasolla kuin fyysisestikin, sillä tunteet vaikuttavat tiedostamattomana ja tietoisena mieleen ja kehoon.

Tunteen ilmauksen ja vastaanottavuuden mekanismien ymmärtäminen on minulle tärkeää taiteen tekemisessä, jossa pyrin ekspressiiviseen ilmaisuun. Omassa työskentelyssäni olen pohtinut paljon, kuinka tuon kuvassa tunteen esille ja mitkä ovat niitä keinoja, joilla katsoja tulkitsee kuvaa. En kuitenkaan voi asettua katsojan kokemusmaailmaa, sillä tunteet ja niiden tiedostaminen ovat subjektiivisia. Voin kuitenkin itse tietoisesti vaikuttaa siihen, mitä taiteellani haluan ilmaista, samassa määrin kuin voin kontrolloida omaa tunteiden ilmaisua vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin.

3 TUNTEEN KESKUSTELEUVUUS

3.1 Taiteen kohtaaminen

Myös taiteen tulkinnassa on vahvasti tunneprosessit mukana. Olemme tottuneet havainnoimaan tunteita ja se, että peilaamme omaa toimintaamme toisten tunnereaktioihin liittyy myös vahvasti siihen, kuinka katsomme taidetta tai kuvaa. On kuva mielessämme toisen ihmisen kasvot, emotionaalisesti latautunut mediakuva luonnonkatastrofista tai sodasta, tai sitten taideteos galleriassa, peilaamme itseämme kuvan sisältöön. Mietimme, kuinka reagoimme vastaan tulevaan informaatioon. Kuva herättää meissä aina ajatuksia, muistoja tai suoraan jonkin tunteen. Tunne liittyy vahvasti taiteen tekemiseen, ilmaisemiseen ja kuvan vastaanottamiseen. Se, mitä luemme kuvasta herättää meissä tunnereaktioita ja puolestaan kuvaa luodessamme itseilmaisu jäsentää ajatuksiamme ja tunteitamme.

Taiteen tunnelataus sekä intuitiivinen sisältö mahdollistavat taiteen kohtaamisen henkilökohtaisella tasolla. Kuinka henkilökohtainen taideteos voi olla taiteilijan näkökulmasta? Onko taiteilijan henkilökohtaisilla tunteilla ja pyrkimyksillä merkitystä katsojan kannalta? Yhdeksi suurimmista kysymyksistä esiin nousi se, mikä on taiteilijan henkilökohtainen osuus taideteoksen tekemisessä ja etenkin sen jakamisessa yleisön kanssa. Koenko antavani itsestäni jotakin henkilökohtaista esittäessäni teoksiani julkisesti? Taiteilijana

voin toki rajata, kuinka henkilökohtaisina teokset haluan esittää, sen kautta kuinka tuon itseäni henkilökohtaisesti esille teoksen rinnalla. Teemu Mäki (2009, 273-274) kirjoittaa teoskeskeisestä taidekäsitteestään korostaen taideteoksen riippumattomuutta tekijästään. Mäki tuo esille tärkeämpänä vaikuttimena taiteen tulkitsemisessa taidehistorian. Taiteen kokemisessa tärkeämpänä taiteen kannalta on katsojan kyky lukea teosta, käyttäen hyväkseen jo vakiintuneita käsitteitä ja kuvakieltä, kuin tietää taiteilijan taustavaikutteita, taiteilijan henkilökohtaisia motiiveja.

Koen tärkeänä taiteessa tunteiden jakamisen ja keskusteleavuuden. Vaikka teen taidetta omasta lähtökohdastani tarkkaillen omia tunteitani, toivon niiden yleistyvän teoksissa niiden ollessa yleisölle avoimina. Pääasiassa toivon taiteeltani samaistuttavuutta. Teemu Mäki (2009, 147) kirjoittaa taiteen keskusteleavuudesta hyvinvoinnin edistämisen lähtökohdasta ja tuo esille näkemyksiä taiteilijan ja taideteoksen kohtaamisesta tarkastelemalla taiteen ja terapian eroa. Mäki myös korostaa taiteen parantavaa, hyvinvointia lisäävää luonnetta verraten sitä terapiaan. Hän tuo esille terapian ja taiteen mahdollisuuden palvella kaikkia välittämättä onko kliinisesti terve vai ei. Taiteen ja terapian tarkoituksena on parantaa elämänlaatua tai itsetuntemusta sekä vaalia ja kehittää tunne-elämää. (Mäki 2010, 147.) Tässä ajatuksessa mieltää taide eheyttävänä ja keskustelevana toimintana on tilaa katsojan ja taiteilijan vuoropuhelulle.

Taide harvoin antaa valmiita vastauksia, mutta herättää pohtimaan kuvien merkityksiä ja vaikutuksia ympäristöön. Puolestaan ympäristö ruokkii taiteilijan luovuutta ja vaikuttaa taiteen muotoon ja sisältöön. Taideteos heijastelee ympäristöään ja luo yhteyden taiteilijan ja taiteen kohtaajan välille. Deweyn mukaan (2010, 304) maalaus on itsessään kuvana kokonaisvaikutus, jonka ulkoisten ja sisäisten syiden vuorovaikutus aiheuttaa. Deweyn mainitsemia ulkoisia syitä voidaan pitää ympäristön emotionaalisenä ilmapiirinä, kun taas sisäisinä vaikutteina taiteen tekemisessä voidaan pitää subjektiivista tietoisuutta tunteesta.

Vaikka taiteen kohtaamisessa katsojan oma kokemus eriytyy taiteilijan kokemuksesta, on taiteilijan mielestäni kyettävä tuomaan teokseen jotakin henkilökohtaisempaa emootioiden sanelemaa ja intuitiivista, jolloin myös teos muuttuu helpommin samaistuttavammaksi katsojan kannalta. Taiteen tekijänä pohdin, kuinka esitän tunteita, jotka voisivat olla yleismaailmallisia ja samaistuttavia.

3.2 Emootiot yhteiskunnan rakenteissa

Tässä luvussa otan tarkempaan tarkasteluun eteläafrikkalaisen nykytaiteen, joka mielestäni käsittelee nykytaiteessa tällä hetkellä puhuttavia aiheita, ja antaa hyvän pohjan tutkia yhteiskunnallisuuden ja henkilökohtaisuuden eroa taiteessa. Pohdin emootioita osana yhteiskunnan rakenteita ja taiteen keskustelevuutta tarkastelemalla Helsingin taidemuseossa esillä ollutta Peekaboo- näyttelyä, jossa oli esillä eteläafrikkalaista nykytaidetta. Näyttelyyn tutustuessani tarkastelin, kuinka apartheid-yhteiskunnan jälkivaikutukset näkyvät kapkaupunkilaisten ja johannesburgilaisten taitelijoiden ilmaisussa. Tarkastelen kuinka taiteilija yksilönä käsittelee koko yhteiskunnan emotionaalista painolastia ja kuinka teoksissa tuli henkilökohtainen tunne-elämä esille.

Diane Victor esitti näyttelyssä kaksi erilaista teoskokonaisuutta, joista toinen keskittyi kuvamaan yhteiskunnan epäkohtia ulkoapäin, kun toinen teossarja puolestaan sisältäpäin tulevaa kipua hyvin ekspressiivisesti. Victorin kynttilänsavulla maalatut kuvat aidsiin sairastuneista henkilöistä viittasivat yhteiskunnan ongelmiin, kun taas ekspressiiviset kipua kuvaavat naismuotokuvat toivat esille henkilökohtaisempaa ruumiin ja tunteen kuvausta. Naiset ovat kuvattu kuninkaallisen jäykästi, istuttaen heidät koristeellisiin kehyksiin. Ihoon on pistelty neuloja, kehoa on revitty auki ja lihakset ovat vääntyneet kramppiin. Groteskit naismuotokuvat ovat pikkutarkkuudessaan jännittyneitä ja viestittävät henkilökohtaisemmista tunteista kuin savulla maalatut kuvat kadonneista.

Victorin naismuotokuvat saivat pohtimaan teosten henkilökohtaisuutta ja katsojan reagoitua teoksen sisältöön. Näyttelykriitikissään Anni Venäläinen (2010) kirjoittaa groteskeista naismuotokuvista:

Nämä kuvat alkavat elää omaa todellisuuttaan, ja irtoavat eteläafrikkalaisesta kontekstista. Enää teoksen taustoilla tai niihin liittyvillä tarinoilla ei ole merkitystä. Nämä ovat yleisinhimillisestä kivusta kertovia teoksia, ja siksi samaistuttavia.

Teoksen ollessa henkilökohtaisempi taitelijan kuvaus tunteesta on myös samaistuttavampi. Yhteiskunnallisempi lähtökohta teoksessa asettaa katsojan havainnoimaan ulkopuolelta käsiteltävää asiaa. Katsojan on helpompi samaistua henkilökohtaisempaan ja samalla abstraktimpaan tunteen kuvaukseen, teoksiin, jotka eivät kerro tietyn ihmisryhmän todellisesta kärsimyksestä.

Jane Alexander esittää näyttelyssä teoksen, joka haastaa katsojan vuoropuheluun. Installaatio keskittyy piikkilangoon varustetun aitauksen sisä- ja ulkopuolelle. Katsoja päätyy tarkkailemaan aitauksen sisällä ja ulkopuolella olevien hahmojen suhdetta toisiinsa. Alexanderin mukaan teos käsittelee turvallisuutta ja turvatoimien suhdetta jokapäiväiseen elämään reaktiona väkivaltaa vastaan. Sen laajempina merkityksinä nousevat esille kulttuurinen ja rodullinen syrjintä, sekä länsimaiden suhtautuminen muun muassa maahanmuuttoon.

Teoksen ihmis- ja eläinhahmoiset hybridit herättävät avuttomalla olemuksellaan katsojassa sympatiaa. Niitä on helppo lähestyä, ja ne eivät pelota. Alexander kiteyttää tarkoituksensa hybridien käyttöön seuraavanlaisesti:

Eri lajien piirteitä yhdistelemällä pyrin luomaan erityistä, moniulotteista läsnäoloa, joka syntyy ruumiinkielestä ja toivon mukaan avaa myös asetelman tai installaation laajempia merkityksiä.

Ihmiseläimet aitauksen sisällä ovat työteliäitä työvälineineen. Aitauksen pohja on vuorautunut suuresta kasasta verenpunaisia työkäsineitä ja vanhoja kuluneita työvälineitä. Ne kertovat menetettyjen tarinaa. Hahmot aitauksessa

odottavat vuoroaan jättää jälkeensä työkäsineet ja kadota. Ne eivät ole enää eläviä olentoja, vaan symboleja riistolle, jota tapahtuu jatkuvasti ja jolle globaali yhteiskunta sulkee silmänsä.

Aitauksen ulkopuolella, näyttelytilan nurkkaan on asetettu hahmo seisomaan korokkeelle käsinään luudanvarsi ja roikkuvat työkäsineet. Hahmo näyttää avuttomalta ja kykenemättömältä tekemään mitään. Päälaelta pilkottaa orjantappuran piikkejä tekopyhyiden symbolina. Hahmo herättää kysymyksen: Kuka tai mikä ohjaa länsimaista asennetta olla tekemättä mitään? Mikä oikeuttaa ottamaan ulkopuolisen osan?

Alexanderin teos ei anna vastauksia yhteiskunnallisiin ongelmiin, mutta herättää katsojan ajattelemaan. Hän käsittelee sympaattisten hahmojen kautta syrjintää, riistoa ja ihmiskauppaa. Luomalla ristiriidan helpostilähestyttävien ja vaikeiden aiheiden välille Alexander saa katsojan kiinnostumaan. Hahmot herättävät säälintunteita, mikä on Alexanderilta älykäs tapa saada katsoja kyseenalaistamaan tuota tunnetta. Avoimeksi jää, herättääkö Alexander tietoisesti juuri säälin tunteen katsojassa. Hän sanallistaa näyttelyn yhteydessä, että toivoo hybridien avaavan laajempia merkityksiä. Hän siirtää vastuun katsojalle ja toivoo katsojan löytävän hahmoistaan uusia merkityksiä ja uuden tavan ajatella.

William Kentridgen *9 piirustusta projektiota varten* - lyhytelokuvasarja sisältää hiilipiirroksista tehtyjä animaatioita. Piirroksia on aina hieman muutettu ja näin saatu kuvat liikkumaan ja tarina etenemään. Lyhytelokuvissa ihmiset ja ympäristö käyvät vuoropuhelua. Ihminen tilassa, kuin suljettuna maan sisään, aivan kuin maan kohtuun, on vahva ilmaus ruumiillisuuden kokemuksen kautta kuuluvuudesta johonkin suurempaan. Teosten ihmisillä ja Kentridgen luomilla tiloilla ja maisemilla on sama tunnelma. Samalla kun ihmishahmot videolla heijastavat ympäristöä, toimii maisemien ja tilojen tunnelma metaforana ihmisen sisäiselle tunteelle.

Veikko Halmetoja (2010) kirjoittaa näyttelykritiikissään Kentridgen teoksista seuraavanlaisesti:

Apartheidiyhteiskunta näyttäytyy henkilökohtaisten tunnetilojen kautta monimutkaisena poliittisena vyyhtenä ilman naiivia pelkistämistä.

Kentridgen teoksissa on läsnä henkilökohtainen tunne ja näkemys yhteisistä ongelmista, yhteisistä tunnerakenteista. Alexanderiin verrattuna Kentridge tuo teoksiinsa enemmän omaa tunnetta. Kentridgen teokset vaikuttavat siltä, kuin niitä katsoisi taiteilijan silmien kautta. Molempien taiteilijoiden teoksissa on tilaa etsimiselle ja löytämiselle. Molemmat käyttävät symboliikkaa ja viitteitä, mikä istuttaa katsojan mieleen asioita ja saa mielle yhtymien kautta pohtimaan asioita uudella tavalla. Alexanderin teoksessa katsojan on kuitenkin helpompi etsiä uusia asioita ajattelematta taiteilijan henkilökohtaista tunne-elämää. Tähän vaikuttaa teoksen tekniikka. Tilateokseen on vaikeaa tuoda samankaltaista ilmaisua, kuin Kentridgen liikkuvissa piirroksissa vahvasti näkyvää hetkellistä tunnetta. Jokaisessa viivassa ja hiilen jäljessä näkyy taiteilijan kädenliike monine tunteen ilmaisuineen.

3.3 Kontekstin merkityksestä

Suurin osa Peekaboo -näyttelyn taiteilijoista työskentelee Johannesburgissa ja Kapkaupungissa. Näyttelypäällikkö Erja Pusa (2010) sanallistaa Kapkaupungin luonnetta vastaavasti:

Rikollisuus ja huumeet ovat siellä yhtä arkipäiväisiä kuin pahamaineisessa Johannesburgissakin. Täälläkin on vaikea sulkea silmiä todellisuudelta ja vetäytyä neljän seinän sisään tekemään taidetta taiteen vuoksi.

Ympäristön emotionaalinen ilmapiiri ja sen voimakkuus pakottaa taiteilijan ottamaan kantaa omien tunteidensa kautta. Taiteilijalla on tarve käsitellä ja jäsentää ajatuksiaan ja tunteitaan taiteen keinoin. Kandinsky (1981) kirjoittaa l'art pour l'art -käsitteestä, joka tarkoittaa taidetta taiteen vuoksi ja kuvaa sitä seuraavasti:

Ihminen, joka voisi sanoa jotakin, ei ole sanonut mitään ihmiselle, ja se, joka voisi kuulla, ei ole kuullut mitään (Kandinsky 1981, 22).

Silloin kun taiteilija heijastaa omia tunteitaan ympäristön tunnerakenteisiin, on yleisöllä mahdollisuus kuulla ja kokea sekä jäsentää ajatuksiaan ja tunteitaan kuvan kautta. Peekaboo- näyttelyn teokset heijastavat ympäristöään ja tuovat elinympäristön ongelmat rehellisesti esille. Niitä ei ole tehty vain taiteen vuoksi, vaan niiden tarkoituksena on myös heijastaa yhteiskuntaa luoden uusia mielikuvia ja ajatusmalleja. Näyttelyn teokset eivät ole välttämättä helppoja katsottavia. Deweyn (2010, 304) mukaan ensimmäiset vihamieliset reaktiot uutta taidemuotoa kohtaan johtuvat yleensä haluttomuudesta ryhtyä tarpeelliseen, purkamaan jotakin miellelyhtymää.

Mitä teoksille tapahtuisi, jos ne otettaisiin kokonaan pois Etelä-Afrikan kontekstista? Katsojalta vaaditaan tietämystä Etelä-Afrikkaa ravistelleista tapahtumista, jotta voi ymmärtää teosten moniulotteisuutta. Ilman taustatietoa teosten perimmäinen tarkoitus häviäisi. Katsoja voisi toki kohdata teokset esteettisinä elämyksinä tai luoda omat merkityksensä teosten muodosta, mutta mielestäni kokemus jäisi vajaaksi. Teemu Mäki (2009, 127) kirjoittaa taiteen kontekstista ja toteaa esimerkkinä, että toiseen maailmansotaan viittaava taideteos saattaa olla yleisölle käsittämätön, ellei yleisö tiedä toisesta maailmansodasta mitään. Ymmärtääkseen taiteilijoiden tarkoitusperiä on katsojan oltava tietoinen teoksissa käsiteltävistä yhteiskunnallisista asioista. Mäki tuo esille myös sen, että tämä ei päde silloin, kun konteksti määritellään kaikeksi siksi, mikä teoksen kokemiseen vaikuttaa, ei vain ja ainoastaan teoksen avautumiseen tarvittavan vähimmäistietomäärän kautta. Teoksen kontekstoimista voidaan siis lähestyä siitä näkökulmasta, että kaikki teoksen ulkopuoliset asiat vaikuttavat taideteoksen kokemistapaan.

Tarkastelu Etelä-Afrikan nykytaiteesta herätti paljon ajatuksia taiteen luonteesta universaalina kielenä. Nykytaiteessa esillepano ja median käsittely on hyvin samankaltaista riippumatta siitä, tuleeko se Etelä-Afrikasta vai Suomesta. Suomalaisena naisena olen pohtinut paljon oman taiteeni luonnetta ja sitä, ohjaako oma ympäristöni teoksieni sisältöä ja sitä, asettaako suomalaisuus tiettyjä ehtoja taiteen tekemiselle. Olen käynyt kamppailua ekspressiivisyyden ja pidättyväisyyden välillä. Se, että kontekstoin tekemistäni lähellä olevien

taiteilijoiden tekemiseen ei kuitenkaan saisi ohjata omaa ajatusmaailmaani liikaa. Koen ahdistavana tavan liittää liian lähellä toimivien taiteilijoiden työskentelyä omaan työskentelyyni. Ottamalla laajemman alueen teosten kontekstoiselle luon itselleni vapaamman ympäristön toimia.

4 TUNNE JA INTUITIO

Tässä osiossa pohdin, kuinka on mahdollista saavuttaa samaistuttavuus taiteessa ja minkälaisia keinoja on heijastaa yhteistä kokemusmaailmaa luovassa työskentelyssä? Kandisky (1981) jakaa tunteen ilmaukseen vaikuttavat asiat kolmeen eri osaan. Ensimmäistä hän kuvaa persoonallisuuden elementiksi, sitä kuinka jokainen taiteilija, luojana, ilmaisee hänelle itselleen ominaista. Toisena syynä Kandisky tuo esille tyyllilliset seikat, aikakauden sanelemat ehdot taiteen tekemiselle. Kolmas syy kuvaa taiteelle ominaista, ikuisuuden käsitettä jolla voidaan tarkoittaa kollektiivista tietoisuutta joka ylittää aikakausien ja kulttuurien rajat. Taiteilijan persoonalliset ja aikakauden tyyllilliset seikat liittyvät enemmän ilmaisuun, kuinka tehdään kuvaa ja kuinka kuva jäsentyy. Kolmas, ikuisen taiteen käsite liittyy enemmän keskustelevuuteen ja kollektiiviseen tietoisuuteen josta intuitio ammentaa sisältöä taiteeseen. (Mäki 2009, 73.) Kandinskyn näkemyksessä intuitio on keskeisessä osassa taiteen tekemisessä ja myös sen jakamisessa. Voimme intuition kautta luoda kuvaan jotakin yhteistä ja totuudenmukaista, jonka katsoja intuitiivisesti tunnistaa teoksesta ja saa kokemuksen.

Seuraavana käsittelen tunneprosessien osuutta intuitiivisessa työskentelyssä ja luovuudessa sekä pyrin saamaan lisää välineitä oman työskentelyni ekspressiivisen ilmaisun korostamiseen.

Damasio (2001, 180-182) kirjoittaa intuitiosta tiedostamattomana päätäntäprosessina. Päätelyä ei Damasion mukaan tarvitse kohdistaa kaikkien mahdollisten vaihtoehtojen piiriin, vaan esivalinta toimii toisinaan mielen tiedostamattomina prosesseina. Hän kirjoittaa intuitiosta osana luovaa työtä ja

pääsee lopputulokseen, että luovuus perustuu intuition ja järjen yhtymiselle. Tämän mukaan luovassa toiminnassa intuitio, tiedostamaton päättely sekä tietoinen toiminta kohtaavat.

Evoluution kannalta tärkeimmän tavan jälkeen käyttää intuitiota tulee seuraava taso, joka liittyy henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen päättelyyn. Sen avulla teemme päätöksiä esimerkiksi siitä, kenen kanssa ystävystymme. Nämä päätökset liittyvät tietoiseen ja tiedostamattomaan kehon viestintään ja tarkkaavaisuuteen. Viimeisin päättelyn taso liittyy abstrakteihin symbolisiin operaatioihin, jotka ilmenevät muun muassa taiteellisessa ja tieteellisessä päättelyssä. Luova toiminta pohjautuu siihen, että kaikki nämä kolme intuition tasoa toimivat yhtenäisesti. (Damasio 2001, 183.)

Damasio (2001, 182) antaa esimerkin evoluution kannalta tärkeästä päätäntäprosessista orava-vertauksella. Kissan nähdessään orava ei tee päättelyä vaihtoehtoistaan toimia, se ei mieti toimintansa haittoja ja hyötyjä. Orava näkee kissan ja lähtee automaattisesti juoksemaan.

Katson sitä nyt, kun se on tammeni tukevalla oksalla. Sen sydän lyö niin voimakkaasti, että näen sen kylkiluiden liikkuvan, ja sen häntä hakkaa oravan pelon hermostunut rytmiä. Sillä oli voimakas emootio, mutta nyt se on vain kiihtynyt (Damasio 2001, 182).

Tähän on minun hyvä antaa esimerkki omasta työskentelystäni. Monesti kuvat rakentuvat mielessäni jo ennen, kuin alan niitä työstämään paperille. Joskus työstän ajatuksissani piirroksia hyvin pitkään. Kuvittelen mielessäni, kuinka kuva rakentuu vaihe vaiheelta paperille ja kuinka käteni liikuttaa kynää tai sivellintä. Toisinaan kuvat taas tulevat hyvin valmiina mieleeni kuin välähdyksinä. Ne muistuttavat tarkkoja unia, mutta tapahtuvat valveilla. Kuvat ovat hämmästyttävän yksityiskohtaisia ja tiedän valmiiksi, miten minun tulee toimia ja työskennellä. Koen tämän intuition. Mieleni tekee päättelyn tiedostamattomana prosessina, ajatukseni jäsentyvät valmiiksi, ennen kuin ne tulevat kuvana tietoisuuteeni. Samoin kuin kissaa karkuun juossut orava toimi emootionsa ehdoilla vaaratilanteessa ja kokosi itsensä tammen oksalla vaaran olessa ohi, samoin jäsentyvät ajatukseni jo valmiista emotionaalisesti

latautuneista kuvista sen jälkeen, kun olen työstänyt kuvan paperille. Monesti myös ymmärrän kuvien emotionaalisen sisällön vasta kuvan valmistuttua. Saatan jopa ymmärtää, mitkä tilanteet tai tapahtumat ovat saaneet minut työstämään juuri kyseisen kuvan mielessäni.

Samalla kun taiteilija maalaa kankaalle värejä tai edes kuvittelee niin tapahtuvan, jäsentyvät myös hänen ajatuksensa ja tuntemuksensa (Dewey 2010, 96).

Luova toiminta, taiteen tekeminen, ei kuitenkaan kokonaan rakennu intuitiivisen päättelyn varaan. Taiteilija myös jäsentää tietoisesti ajatuksiaan ja tunteitaan teosta tehdessään. Dewey (2010, 90-91) toteaa, että jonkin tunteen kokonaan valtaama ihminen ei kykene ilmaisemaan tunnetta. Pelkkä tunteen purkautuminen irti päästämisenä ei riitä taiteen tekemiseen. Entä kuinka intuitio liittyy ilmaisuun? Näen intuitiossa ja spontaanissa työskentelyssä yhteistä. Intuitio päättelynä ilman analyttistä prosessointia antaa vapauden itseilmaisulle ja spontaanille kuvan tekemiselle.

Taideteokset näyttävät meistä usein ilmeeltään spontaaneilta, ominaislaaduiltaan lyyrisiltä, ikään kuin vain lintu harkitsematta laulaisi (Dewey 2010: 91).

Dewey tekee hyvän huomion siinä, että taiteen tekemisessä emme kuitenkaan ilmaise tunnetta niin, että se itsessään siirtyisi teokseen ja siitä katsojaan. Tällä hän tarkoittaa sitä, että tunne ei ole teoksessa, vaan että teos synnyttää tunnereaktion katsojassa. Tunne on prosessina subjektiivinen mielessäme ja kehossamme, se ei voi siirtyä materiaan.

9 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessin kautta olen oppinut hahmottamaan omaa työskentelyäni. Tunne on ollut aina lähtökohtanani taiteessani, mutta ennen hyvin tiedostamattomalla tavalla. Tarkoitukseni oli tehdä herkkiä teoksia, jotka kertoivat jotakin tunteista itsellenikin epämääräisellä tavalla. Olen tämän prosessin kautta päässyt lähemmäs ekspressiivistä työskentelyä ja olen pystynyt täsmentämään sen, millaista taidetta haluan tehdä, mitä haluan kertoa.

Olen löytänyt uusia mahdollisuuksia tunteen kuvaamiselle. Pystyn nyt ymmärtämään paremmin, miten voin ottaa omia tunnetilojani käyttöön teosta työstäessä. Taiteilijan herkkyys tunteen ilmauksissa ei ole sellainen, mitä voin tunneteorioita lukemalla oppia. Kuitenkin se, että tiedän, millä tiedostamattomilla ja tietoisilla tasoilla tunneprosessit tapahtuvat, voin oppia hyödyntämään niitä paremmin ekspressiivisen taiteen tekemisessä. Olen myös oppinut, että kyse on rohkeudesta hyödyntää omaa henkilökohtaista tunnepohjaa ja uskalluksesta heittäytyä itseilmaukseen.

Olen myös saanut matkan varrella uusia tavoitteita. Olen oppinut huomaamaan mitä työskentelystäni puuttuu ja olen oppinut hahmottamaan omaa tuotantoa jatkumona. Ymmärrän paremmin, miten asiat johtavat seuraavaan ja sen, kuinka jokainen teos on itsessään arvokas kertomaan, missä olin ja mihin olen menossa. Hyväksymällä itseni ja tuomalla henkilökohtaisia asioita kuvaan voin päästä lähemmäs aitoutta, oikeaa tunnetta.

Lopuksi mieleeni tulee postmoderni ajatus, että kaikki suuret tarinat ovat kuolleet. En tarvitse suuria tarinoita. Taiteessa kuin elämässäkin minulle riittää, että tunnen ja joku kuulee sen, mitä haluan sanoa.

KUVAT

Kuva 1 Edward Munch, *The Dead Mother and the Child*, 1900, öljy kankaalle.
Kunsthalle Bremen, Bremen, s. 22

Kuva 2 Käthe Kollwitz, *Woman with a Dead Child*, 1903, etsaus,
yksityiskokoelmassa, s. 23

Kuva 3. Jenny Saville, *Branded*, 1992, öljy ja sekatekniikka kankaalle, s. 25

Kuva 4 *Itsesuojelu*, 2011, musta akvarelli paperille, 125 x 230 cm, s. 34

Kuva 5 *Vapautus*, 2011, musta akvarelli paperille, 125 x 230 cm, s. 35

Kuva 6 *Kuudes päivä*, 2011, musta akvarelli paperille, 125 x 230 cm, s.36

LÄHTEET

Dewey, J. 2010. Taide kokemuksena. Eurooppalaisen filosofian seura ry.

Damasio, A. 2001. Descartesin virhe – emootio, järki ja ihmisen aivot. Helsinki: Terra Cognita Oy.

Halmetoja, V. 2010. Afrikan nykytaide marssii Eurooppaan. Helsingin sanomat 30.12.2010.

Honour, H. & Flemming, J. 2001. Maailman taiteen historia. Toinen painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Kandinsky, W. 1981. Taiteen henkisestä sisällöstä. Helsinki: Suomen Taiteilijaseura ry.

Mäki, T. 2009. Näkyvä Pimeys. Toinen painos. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Nummenmaa, L. 2010. Tunteiden Psykologia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Pusa E. 2010. Sotatanner Johannesburg ja hippihenkinen Kapkaupunki –Etelä-Afrikan myyttinen todellisuus. Helsingin Taidemuseo.fi 02/2010, 8-11.

Valjakka T. 2010. Villien koirien maa. Helsingin sanomat 23.8.2010.

Venäläinen, A. 2010. Etelä-Afrikka kurkistusreiästä nähtynä: Peekaboo Tennispalatsissa. <http://www.mustekala.info/node/1841> (Luettu 2.12.2010).

Von Blum, P. 1976. The Art of Social Conscience. New York: Universe Books.

Vuorikoski P. 2010. Jane Alexander –turvallisuuden vangit ja tulevaisuuden taiteilijat. Helsingin Taidemuseo.fi 02/2010, 12-15.